

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMINDA VATANDAŞLIK EĞİTİMİ

CITIZENSHIP EDUCATION IN SOCIAL SCIENCES EDUCATION PROGRAM

Hasan BOZKAYA

Hatay İl milli eğitim müdürlüğü
bozkayahasan75@gmail.com, ORCID: 000-0003-1272-0921

Makale Geliş Tarihi

10 Mayıs 2021

Makale Kabul tarihi

10 Haziran 2021

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretim programının vatandaşlık eğitimi açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda 2020-2021 eğitim-öğretim yılında kullanılmakta olan sosyal bilgiler öğretim programı vatandaşlık eğitimi açısından incelenmiştir. Araştırmada nitel yaklaşımlardan birisi olan durum çalışması kullanılmıştır. Çalışma verilerinin elde edilmesinde ise nitel veri toplama tekniği olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Verilerin elde edildiği öğretim programına Millî Eğitim Bakanlığı Öğretim Programlarını İzleme ve Değerlendirme Sistemi resmi internet sitesinden ulaşılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde, çalışmanın amaçlarına uygun olarak belirlenen ölçütlere göre betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Sosyal bilgiler öğretim programı, belirlenen ölçütlere göre incelenmiş ve programda yer alan vatandaşlık eğitimine ilişkin özel amaç, öğrenme alanı ve kazanımlar tablolar halinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, vatandaşlık, vatandaşlık eğitimi, öğretim programı

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the social studies curriculum in terms of citizenship education. For this purpose, the social studies curriculum used in the 2020-2021 academic year was examined in terms of citizenship education. The holistic multi-case design, which is one of the qualitative approaches, was used in the study. Document analysis, which is a qualitative data collection technique, was used to obtain study data. The curriculum from which the data was obtained has been accessed from the official website of the Ministry of National Education Curriculum Monitoring and Evaluation System. Descriptive analysis approach was used in the analysis of the obtained data according to the criteria determined in accordance with the aims of the study. The social studies curriculum was examined according to the determined criteria and the special aims, learning areas and achievements of citizenship education in the program were presented in tables.

Keywords: Social studies, citizenship, citizenship education, teaching program.

GİRİŞ

İnsanların gelişmişlik düzeyleri ile demokratik olgunlukları o insanların vatandaşlığa dair sahip oldukları bilgi, beceri ve değerlerle paralellik gösterir. Günümüzde vatandaşlık eğitiminin bundan dolayı önemini arttığı söylenebilir. Türkiye’de milli eğitim sisteminin genel amacı, “iyi vatandaşlar” yetiştirmektir. Özellikle bu amacın gerçekleşmesinde okullara büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumluluk ilköğretimde büyük ölçüde sosyal bilgiler dersi tarafından üstlenilmektedir. Anaokulundan itibaren başlayan sosyal bilgiler eğitimi, ilkokulun ilk kademesi olan 1, 2 ve 3. sınıflarda hayat bilgisi öğretimi ile devam etmektedir. Mihver ders olarak hayat bilgisi; diğer ifade ve beceri derslerinin öğretilmesinde kaynaklık teşkil etmektedir. Hayat bilgisi dersinde ünitelerde sarmal olarak tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi vb. diğer sosyal bilimlerin temelini oluşturan, ön bilgiler serpiştirilerek öğretilir. Devamında sosyal bilgiler adıyla 4, 5, 6 ve 7. sınıfta coğrafya, tarih, yurttaşlık bilgisi ve azda olsa diğer sosyal bilimlere dair temel bilgiler de kazandırılmaktadır (Gardner, Demirtaş ve Doğanay, 1997: 85). Vatandaşlık eğitiminin Modern anlamda ele alınması ulus devlet kavramının gelişimiyle bağlantılı olarak on dokuzuncu yüzyılda Fransa’da başlamıştır (Üstel, 2019: 11). Sosyal bilgiler 1916 yılından itibaren, resmi olarak müfredatın tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi derslerini kapsayan bir kavram olarak kabul edilmiştir. Ancak vatandaşlık eğitimi sosyal bilgilerin temelini oluşturan en önemli dayanak olmuştur (Heater, 2007: 196-197). Sosyal bilgiler dersi insanların birlikte ve kavga etmeden yaşayabilmeleri için gerekli olan vatandaşlık bilgilerini içeren kazanımlarla okullardaki yerini almıştır (Safran, 2008: 6). İlköğretim okullarında öğretilen sosyal bilgiler dersi öğrenciye “toplumsal kişilik” kazandırmayı da hedefler. Toplumsal kişilik için gerekli olan en önemli özellik ise “iyi vatandaş” olmaktır. “İyi vatandaş olmak” ifadesi ile bireyin hak ve sorumluluklarını bilmesi ve çevresindeki olaylara karşı bilinçli olması anlaşılmalıdır (Sözer, 1998:18).

Sosyal bilgiler dersi Türkiye’de çok yeni bir öğretim alanıdır (Tarman ve Acun, 2010: 1). Bu ders insanların hem sosyal hem de fiziki olgunluklarının tamamlanmasında; sosyal bilimlerini (tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi, hukuk) ve vatandaşlık eğitimi konularını içeren ve öğrencilere yardımcı olmak amacıyla öğrenme alanlarının bir tema altında toplandığı, insanın toplumla ve çevresiyle olan etkileşimini kronolojik bir sıra ile ele alan ilköğretim dersidir. Ayrıca demokratik kuralları içselleştirmiş yurttaşlar olarak, öğrencilerin yaşadıkları çevreye adapte olmalarının yanı sıra öğrencilerin öğrendiklerini uygulayabilme becerisi kazandırmayı (Ersöz, 2011: 11) ve bu yolla en demokratik süreçleri kullanabilecek etkili vatandaşlar yetiştirmeyi hedeflemektedir (Memişoğlu, 2014: 1565). Bundan dolayı Sosyal bilgiler eğitiminde akla ilk olarak vatandaşlık eğitimi gelmektedir. Bunun sebebi ise yirminci yüzyılın başlarında sosyal hareketliliğin ve değişimin gerekli olduğunu fark eden uluslar hızlıca bu değişim ve hareketliliği kendi amaçları doğrultusunda denetleyip yön verebilmek için sosyal bilimlerini “iyi vatandaş” yetiştirilebilecek bir program haline getirip ilköğretim okullarında okutulacak bir ders olarak koymuşlardır. Dolayısıyla sosyal bilgiler dersinin genel amacı kişiye hayat boyu sürecek becerileri edindirmektir (Safran, 2008: 12).

Sosyal bilgiler dersi insanlara hem bazı temel değerleri kazandırmak hem de doğru karar verebilmeleri için gerekli becerilerin geliştirilmesinde ve etik değerlerin oluşturulmasında önemli bir sorumluluk üstlenmektedir. Türkiye’de sosyal bilgiler dersi vatandaşlık eğitiminde sosyal bilimlerden seçilmiş bilgilerin ilköğretim çağındaki çocukların seviyelerine uygun olarak verildiği disiplinler arası bir eğitim programıdır. Bundan dolayı devlet ve toplum için öğretimi stratejik önemde olan bir derstir. Bu derste bireylere, etkin vatandaşlık için gerekli olan bilgi,

beceri, tutum, değer ve davranışların kazandırılması hedeflenmektedir (Ata, 2009: 35). Bu anlamda öğrencilerin iyi vatandaş olarak yetiştirilmesinde okullar öncü bir role sahiptir. Çünkü okullar, kazanımların öğrencilere hem aktarımını hem de amaca uygun olarak öğretilmesini değişik yöntemler kullanarak yapan bir alandır. Sosyal bilgilerin içeriği ise bireyin ailesi ve yaşadığı toplum ile ilgili bütün bilgi, beceri ve değerleri, öğrenip kendi hayatında uygulayabilmesini ifade eder. Bunun sebebi de bireye yurttaş olarak, haklarını ve sorumluluklarını öğretip hem ailesi hem de yaşadığı toplum için faydalı bir insan olmasını sağlamaktır. Sosyal bilgiler eğitiminin temel amacı, kültürel farklılıkları olan insanlara demokratik bir toplumun yurttaşları olarak karar verme kabiliyetlerini geliştirmek için yardımcı olmaktır (Doğan, 2004: 16). Bunun için de program konularını coğrafya, tarih, ekonomi, psikoloji, sosyoloji, hukuk, antropoloji ve eğitim gibi çeşitli sosyal bilim dallarıyla ilişkili olarak ve çok yönlü bir şekilde ele alınıp işlenmektedir (Sözer, 1998: 17).

Vatandaşlık eğitimi ile ilgili yapılan çalışmaların genellikle vatandaşlık eğitimi temelinde yoğunlaştığı görülmektedir (Banks, 2001; Çayır ve Gürkaynak, 2008; Gözütok ve Alkın, 2008; Karaman – Kepenekçi, 2005; Kaymakçı, Sönmez ve Merey 2009; Kevser, Akar ve Yıldırım, 2011; Kiral ve Kiral, 2009; Merey, Kaymakçı ve Doğan, 2009; Osler, 2011; Özmen, 2011; Sönmez, Merey ve Kaymakçı, 2009). Dolayısıyla ilköğretim sosyal bilgiler derslerinde vatandaşlık eğitiminin özel amaçları, öğrenme alanları ve kazanımlarının öğretim programında nasıl yer aldığı konusu ile ilgili yapılacak olan çalışmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretim programını vatandaşlık eğitimi açısından değerlendiren bu durum çalışması yapmaktır. Sosyal bilgiler öğretim programı, belirlenen kriterlere göre incelenerek programda yer alan vatandaşlık eğitiminin özel amaçları, öğrenme alanları ve kazanımları çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

Araştırmanın Önemi

Sosyal bilimlerin özerk alanlarından biri olan sosyal bilgiler, sosyal bilim dalları olan tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, hukuk, antropoloji, siyaset bilimi konuları içerisinden seçilerek ilköğretimdeki öğrencilerin yaşantılarında uygulayabilecekleri ve düzeylerine uygun konuları kapsamaktadır (Oğuz, 2013). Türkiye’de vatandaşlık eğitimi ile ilgili ilk çalışmalar Amerika Birleşik Devletleri’ndeki çalışmalarla eş zamanlı olarak başlamıştır (Öztürk, 2009: 5). Bu çalışmalarda vatandaşlık eğitimi konularının sosyal bilgiler dersi konularıyla benzerlik ve paralellik göstermektedir. Vatandaşlık eğitimi konularının ilköğretim programlarında nasıl yer aldığı ve karşılaştırmalı çalışmalar bulunmakla birlikte 2018 yılında kullanılmaya başlanan sosyal bilgiler öğretim programı özelinde bir çalışmanın faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bu yüzden etkin, aktif veya iyi vatandaşlar yetiştirilebilmesi için vatandaşlık eğitimi konularını ve bu konuların programdaki kazanımlarının incelenmesi önemlidir.

Sınırlılıklar

Bu çalışma:

1. Millî Eğitim Bakanlığı Öğretim Programlarını İzleme ve Değerlendirme Sistemi’nin resmi internet sitesinde 2018 yılında yayımlanan sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile,
2. 2018 yılında yayımlanan sosyal bilgiler dersi öğretim programının incelenmesinde kullanılan kriterler; özel amaçlar, öğrenme alanları ve kazanımlar ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Araştırmanın modeli, verilerin toplanması, veri kaynakları ve verilerin analizi süreci çalışmanın bu bölümünde açıklanmıştır.

Araştırma Modeli

Çalışmanın amacına uygun olarak araştırmanın modelini nitel araştırma türlerinden durum çalışması oluşturmaktadır. Durum çalışmasının önemi, sadece bir tek durumdan nelerin ortaya çıkabileceğine dair kabiliyetinde saklıdır. Bir durumun karmaşık olmasına, tek olmasına ya da parçası olduğu sosyal bir içeriğin bağlantılarına odaklanmayı sağlar (Glesne, 2013). Bu desen ile yapılan çalışmalarda duruma yönelik olan öğeler bütüncül bir bakış açısıyla incelenebilir ve çalışılan durumdan nasıl etkilendikleri ortaya çıkarılabilir (Patton, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Verilerin Toplanması ve Veri Kaynakları

Araştırma verilerinin toplanmasında doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesinde araştırılması amaçlanan olgu veya olgular hakkında bilgiler barındıran yazılı kaynakların analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2018; Patton, 2014). Doküman incelemesinde çalışma ile ilgili öğretim programı incelendikten sonra bu programın; vatandaşlık eğitimi ile ilgili verileri 4. 5. 6. ve 7. sınıflara göre ayrı ayrı olarak ele alınmış ve araştırma verileri programda yer alan vatandaşlık eğitimine ilişkin özel amaç, öğrenme alanı ve kazanımlar başlıkları altında toplanmıştır. Verilerin toplanması sürecinde kullanılan öğretim programlarına Millî Eğitim Bakanlığı Öğretim Programlarını İzleme ve Değerlendirme Sistemi resmi internet sitesinden ulaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın amaçlarına uygun olarak ve belirlenen kriterlere göre çalışmada elde edilen verilerin çözümlenmesi betimsel analiz yaklaşımı kullanılarak yapılmıştır. Betimsel analiz araştırmanın kavramsal yapısının önceden ortaya konulduğu araştırmalarda daha sık tercih edildiği ve elde edilen verilerin daha önce belirlenen temalara göre ele alındığı bir veri analizidir (Yıldırım ve Şimşek 2018). Bu araştırmada da kullanılan kriterler, söz konusu öğretim programının araştırmacı tarafından taranarak belirlenmesi sonucu oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında sosyal bilgiler öğretim programının vatandaşlık eğitimine ilişkin kullanılan kriterler; özel amaçlar, öğrenme alanları ve kazanımlardır. Çalışma kapsamında incelenen sosyal bilgiler öğretim programı araştırmanın amacına uygun olarak incelenmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

BULGULAR

Sosyal bilgiler öğretim programının özel amaçları toplam 18 maddeden oluşmaktadır. 4. sınıftan 7. sınıfa kadar sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin bu amaçları gerçekleştirmeleri hedeflenmektedir. Programın özel amaçları incelenmiş vatandaşlık eğitimi ile ilişkili bu maddeler Tablo 1.'de sunulmuştur.

Tablo 1. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Vatandaşlık Eğitimi ile İlişkili Olan Özel Amaçlar

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri,

Madde 2. Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları,

Madde 3. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri,

Madde 4. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri,

Madde 7. Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları,

Madde 9. Çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanmaları,

Madde 11. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları,

Madde 13. Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri,

Madde 14. Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri,

Madde 15. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri,

Madde 16. Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri,

Madde 17. Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri,

Madde 18. Özgür birer birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varması amaçlanmaktadır.

Kaynak: Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 2018

Tablo 1 incelendiğinde, 18 madde içerisinden toplamda 13 maddenin vatandaşlık eğitimi ile bağlantılı olduğu görülmektedir. 1, 2, 3, 13, 14, 15, 16. maddelerin doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Örneğin Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri amaçlanmaktadır şeklindedir. Diğer taraftan 4, 7, 9, 11, 17 ve 18. maddelerin ise dolaylı olarak vatandaşlık eğitimi ile ilişkilidir. Örneğin Madde 18. Özgür birer birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varması amaçlanmaktadır şeklindedir.

Öğrenme alanları, öğrenmeyi düzenleyen yapılarıdır. Sosyal bilgiler öğretim programında

yer alan öğrenme alanları aşağıda Tablo 2.'de sunulmuştur.

Tablo 2. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Öğrenme Alanları

Öğrenme Alanı
Birey ve toplum
Kültür ve miras
İnsanlar, yerler ve çevreler
Bilim, teknoloji ve toplum
Üretim, dağıtım ve tüketim
Etkin vatandaşlık
Küresel bağlantılar

Kaynak: MEB, 2018

Tablo 2. incelendiğinde sosyal bilgiler öğretim programında toplamda 7 öğrenme alanının olduğu görülmüştür. Burada her bir öğrenme alanının öğrencilere farklı bakış açıları kazandırarak, onları toplum içinde etkin vatandaşlar olarak yetiştirmelerini amaçlamaktadır. Örneğin “Birey ve Toplum” adlı öğrenme alanında “...sosyal bilimlerden psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikolojiye odaklanılmakla birlikte öğrenciler, “ben” ve “biz” olma süreçlerini etkileyen mekânsal, tarihî ve kültürel faktörleri de değerlendirme imkânı bulacaklardır ... (MEB, 2018)” ifadeleri yer almaktadır. Bir diğer öğrenme alanı olan “Kültür ve Miras” adlı öğrenme alanında “...tarih konularına odaklanmakla birlikte kültür ve kültürel mirası ön plana çıkaran bir yapıya sahiptir. Türk kültürünü oluşturan temel öğelerden hareketle kültürün korunması ve geliştirilmesini sağlayacak bir millî bilincin oluşturulmasını amaçlamaktadır... (MEB, 2018)” ifadeleri yer almaktadır. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” adlı öğrenme alanı ise “...temelde coğrafya odaklıdır. İnsanın çevresi ve etkileşimini tanımak, bu konuda çeşitli beceri ve değerleri kullanarak bu etkileşimin neden ve sonuçlarını anlamak ve geleceğe yönelik bireysel ya da toplumsal bakış açısı kazandırabilmek amaçlanmaktadır... (MEB, 2018)” ifadeleri yer almaktadır. Başka bir öğrenme alanı olan “Bilim, Teknoloji ve Toplum” adlı öğrenme alanında ise “... bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini beklenmektedir... (MEB, 2018)” ifadeleri yer almaktadır. Diğer bir öğrenme alanı “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” adlı öğrenme alanında ise “...öğrencilerin girişimci ve bilinçli tüketici becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir... (MEB, 2018)” ifadeleri yer almaktadır. Vatandaşlık eğitimini hedefleyen ve adından anlaşılacağı üzere “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında ise aşağıdaki ifade yer almaktadır (MEB, 2018).

Sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk çerçevesinde etkin vatandaşlık kavramına odaklanmaktadır. Öğrencilerin, grup, kurum ve sosyal örgütlerin nasıl oluştuğunu; onları etkileyen ve kontrol eden mekanizmaları, bunların bireyleri ve kültürü nasıl etkileyip kontrol ettiklerini ve varlıklarını nasıl sürdürüp değiştirdiklerini bilmesi önemlidir. Bu konuda elde edilen bilgiler ışığında, öğrenciler “Toplumumuzda ve diğer toplumlarda grupların, kurumların ve sosyal örgütlerin rolü nedir? Grup, kurum ve sosyal örgütlerden ben nasıl etkileniyorum? Grup, kurum ve sosyal örgütler nasıl değişir? Bu değişikliklerde benim rolüm nedir?” sorularına cevap verebilmelidir. Toplum yaşamında doğacak sorunların en önemli güvencesi olarak örgütlü bir devlet gücünün varlığını kavrarlar. Toplumsal sorunların nasıl çözüldüğünü ve düzenin nasıl sağlandığını anlayarak egemenliğin kaynağının millete dayandığı yönetimlerde, birey haklarının ve toplum düzeninin nasıl korunduğunu fark ederler. Toplumsal hizmetlere ve değişik resmî etkinliklere katılma yollarını öğrenerek yönetimi etkilemek için hangi demokratik yolların olduğunu kavramaları hedeflenmiştir.

Yedinci ve son öğrenme alanı olan “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında ise “... gelişen dünyanın gündemini takip eden, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen etkin ve sorumlu Türk vatandaşları yetiştirmek amaçlanmaktadır...(MEB,2018)” ifadeleri yer almaktadır. Bu açıklamalardan yola çıkarak, sosyal bilgiler öğretim programındaki öğrenme alanlarından “Etkin Vatandaşlık,” “Birey ve Toplum” ve “Küresel Bağlantılar” adlı öğrenme alanlarında doğrudan amacın etkin vatandaşlar yetiştirmek olduğu ifade edilirken, diğer öğrenme alanlarının öğrencileri toplumsal hayata hazırlamak için demokrasiyi de ön planda tutarak dolaylı olarak bu amacı hedefledikleri görülmektedir.

Öğretim programlarında kazanımların amacı; her bir öğrenme alanının sonunda öğrencide, öğrenme alanında yer alan konulara uygun olarak davranış değişikliği meydana getirmektedir. Bu bağlamda sosyal bilgiler öğretim programının da öğrenme alanlarına göre kazanımlarda yer almaktadır. Vatandaşlık eğitimi ile ilişkili kazanımlar sınıf kademesi temel alınarak aşağıda tablolar halinde sunulmuştur. 4. sınıf sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimi ile ilgili olan kazanımlar Tabla 3.’te sunulmuştur.

Tablo 3. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Vatandaşlık Eğitimi ile İlişkili Olan Kazanımlar

Öğrenme Alanı	Kazanım
1. Birey ve toplum	1- Resmî kimlik belgesini inceleyerek kişisel kimliğine ilişkin çıkarımlarda bulunur. 2- Diğer bireylerin farklı özelliklerini saygı ile karşılar.
2. Kültür ve miras	1-Millî Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Millî Mücadele’nin önemini kavrar.
3- İnsanlar, yerler ve çevreler	1-Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.
5. Üretim, dağıtım ve tüketim	1-Sorumluluk sahibi bir birey olarak bilinçli tüketici davranışları sergiler.
6. Etkin vatandaşlık	1-Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir. 2-Aile ve okul yaşamındaki söz ve eylemlerinin sorumluluğunu alır. 3-Okul yaşamında gerekli gördüğü eğitsel sosyal etkinlikleri önerir. 4-Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar.
7. Küresel bağlantılar	1-Farklı kültürlere saygı gösterir.

Kaynak: MEB, 2018

Tablo 3 incelendiğinde 4. sınıf sosyal bilgiler öğretim programının 6 öğrenme alanında, toplamda 10 adet kazanımın vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bu kazanımların birey ve toplum öğrenme alanında yer alan “resmî kimlik belgesini inceleyerek kişisel kimliğine ilişkin çıkarımlarda bulunur (MEB, 2018)” kazanımı, üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında yer alan “sorumluluk sahibi bir birey olarak bilinçli tüketici davranışları sergiler (MEB, 2018)” kazanımı ve etkin vatandaşlık öğrenme alanında yer alan “Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir,” “aile ve okul yaşamındaki söz ve eylemlerinin sorumluluğunu alır,” “okul yaşamında gerekli gördüğü eğitsel sosyal etkinlikleri önerir” ve “ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar (MEB, 2018) kazanımlarının vatandaşlık eğitimini doğrudan, diğer kazanımların ise vatandaşlık eğitimini dolaylı olarak kapsadığı görülmektedir.

5. sınıf sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olan kazanımlar Tabla 4.'te sunulmuştur.

Tablo 4. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Vatandaşlık Eğitimi ile İlişkili Olan Kazanımlar

Öğrenme Alanı	Kazanım
1. Birey ve toplum	1-Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder. 2-Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır. 3-Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.
2. Kültür ve miras	1-Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.
3. İnsanlar, yerler ve çevreler	1-Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
5. Üretim, dağıtım ve tüketim	1-Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır.
6. Etkin vatandaşlık	1-Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir. 2-Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar. 3-Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar. 4-Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir.
7. Küresel bağlantılar	1-Yaşadığı yer ve çevresinin ülkemiz ile diğer ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerdeki rolünü araştırır.

Kaynak: MEB, 2018

Tablo 4 incelendiğinde 5. Sınıf sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimine ilişkin 11 adet kazanımın olduğu görülmektedir. Kazanımların 4. sınıf sosyal bilgiler öğretim programına göre daha fazla artmış olması dikkat çeken bir özelliktir. Bu kazanımların birey ve toplum öğrenme alanında ise aşağıdaki ifade yer almaktadır (MEB, 2018).

Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder, sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır, çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir kazanımı ile üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında yer alan, Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır ile etkin vatandaşlık öğrenme alanında yer alan, Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir, yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar, temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar ve millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir.

Buna göre kazanımların 8 tanesi vatandaşlık eğitimi ile doğrudan ilgi iken, 3 tanesinin ise vatandaşlık eğitimi ile dolaylı olarak ilişkili olduğu görülmektedir.

6. sınıf sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olan kazanımlar Tabla 5.'te sunulmuştur.

Tablo 5. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Vatandaşlık Eğitimi ile İlişkili Olan Kazanımlar

Öğrenme Alanı	Kazanım
Birey ve toplum	1-Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler. 2-Sosyal, kültürel ve tarihî bağların toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki yerini ve rolünü analiz eder. 3-Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular. 4- Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır. 5-Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.
2. Kültür ve miras	1-Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.
Bilim, teknoloji ve toplum	1-Sosyal bilimlerdeki çalışma ve bulgulardan hareketle sosyal bilimlerin toplum hayatına etkisine örnekler verir. 2- Telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur.
Üretim, dağıtım ve tüketim	1-Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder. 2-Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur. 3-Nitelikli insan gücünün Türkiye ekonomisinin gelişimindeki yerini ve önemini analiz eder. 4-İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.
Etkin vatandaşlık	1-Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır. 2-Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar. 3-Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder. 4-Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar. 5-Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar. 6-Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.
Küresel bağlantılar	1-Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder. 2-Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini analiz eder. 3-Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.

Kaynak: MEB, 2018

Tablo 5 incelendiğinde vatandaşlık eğitimi ile ilişkili 21 adet kazanımın olduğu görülmektedir. Birey ve toplum öğrenme alanında ise aşağıdaki kazanımlar yer almaktadır (MEB, 2018).

Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler, toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular, toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaş-

ma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır ve bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.

Kazanımları, bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında yer alan: “Sosyal bilimlerdeki çalışma ve bulgulardan hareketle sosyal bilimlerin toplum hayatına etkisine örnekler verir,” “telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur (MEB,2018)” kazanımları; üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında yer alan “vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur (MEB, 2018)” kazanımı; ve etkin vatandaşlık öğrenme alanında yer alan kazanımlarının 9 tanesi vatandaşlık eğitimi doğrudan, 12 tanesinin ise dolaylı olarak kapsadığı görülmektedir (MEB, 2018).

Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar, yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder, toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar, Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar, Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.

Ayrıca 5. sınıf sosyal bilgiler öğretim programıyla karşılaştırıldığında, 6. Sınıf sosyal bilgiler programındaki vatandaşlık eğitimi ile ilişkili kazanımların sayısal olarak daha fazla olduğu göze çarpmaktadır.

7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olan kazanımlar Tabla 6.’te sunulmuştur.

Tablo 6. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Vatandaşlık Eğitimi ile İlişkili Olan Kazanımlar

Öğrenme Alanı	Kazanım
Birey ve toplum	1-Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır. 2-İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.
İnsanlar, yerler ve çevreler	1-Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.
Bilim, teknoloji ve toplum	1-Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.
Üretim, dağıtım ve tüketim	1- Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir. 2-Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.
Etkin vatandaşlık	1-Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. 2-Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar. 3-Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir. 4-Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.
Küresel bağlantılar	1-Türkiye’nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir. 2-Türkiye’nin ilişkide olduğu ekonomik bölge ve kuruluşları tanıtır.

Kaynak: MEB, 2018

Tablo 6. incelendiğinde 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimi ile ilişkili 12 kazanımın olduğu göze çarpmaktadır. Bu kazanımların birey ve toplum öğrenme alanında yer alan: “Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır,” “iletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir (MEB,2018)” kazanımları, insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında yer alan: “Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir(MEB, 2018)” kazanımı, bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında yer alan: “Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir (MEB, 2018)” kazanımı, üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında yer alan: “Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir(MEB, 2018)” kazanımı ve, etkin vatandaşlık öğrenme alanında aşağıda yer alan kazanımların 10 tanesinin vatandaşlık eğitimini doğrudan, 2 tanesinin ise dolaylı olarak kapsadığı görülmektedir (MEB, 2018)

Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar, Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir, demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.

Ayrıca 6. sınıf sosyal bilgiler öğretim programı ile karşılaştırıldığında, 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimi ile ilişkili kazanım sayısının daha az olduğu, ancak daha çok öğrenme alanına dağıldığı görülmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sosyal bilgiler dersi 4, 5, 6 ve 7. sınıfta okuyan öğrencilere, vatandaşlık eğitiminin verildiği en önemli derslerden biridir. Eğitimde yapılandırıcı yaklaşımın benimsenmesi sosyal bilgiler öğretim programında da değişiklikler meydana getirmiştir. 2018 yılında kabul edilen yeni sosyal bilgiler öğretim programının özel amaçları incelendiğinde, toplam 18 madde içerisinde 13’ünün vatandaşlık eğitimi ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olduğu görülmüştür. Bu bulguya dayanarak, sosyal bilgiler dersinin en önemli amacının vatandaşlık eğitimi ile öğrencilere iyi vatandaşta olması gereken özellikleri kazandırmak olduğu sonucuna varılmıştır. MEB (2011)’de “Türkiye’de sosyal bilgiler programında amaç temel demokratik değerlerle donatılmış, insan haklarına saygılı, haklarını ve sorumluluklarını bilen yurttaşlar yetiştirmektir ifadesi ile Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2010)’da “vatandaşlık eğitimine ait öğretim programlarında bir arada yaşama kültürüne sahip bireyler yetiştirilmesi de amaçlanmaktadır” ifadeleri vatandaşlık eğitiminin programda ön plana çıktığını göstermektedir. Bu durum araştırma sonucuyla örtüşmektedir.

Diğer sosyal bilim disiplinleri ile arasında bir etkileşim olan sosyal bilgiler dersinde 7 tane öğrenme alanı bulunmaktadır. Bu öğrenme alanları incelendiğinde, 7 tanesinin de doğrudan ya da dolaylı olarak vatandaşlık eğitimi ile ilgili olduğu dolayısıyla öğretim programlarında vatandaşlık eğitimine geniş bir yer verildiği ve öğrenme alanlarının vatandaşlık eğitimi bakımından yeterli olduğu sonucuna varılmıştır. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan vatandaşlık eğitimine ilişkin yapılan çalışmalarda Aykaç ve Başar (2005), Gömleksiz ve Bulut (2006), Kılınç (2013) ve Yaşar (2005) öğretim programının vatandaşlık eğitimi için yeterli olduğunu söylemişlerdir. Bu sonuçlar araştırmanın sonucuyla örtüşmektedir.

Çalışmada son olarak, vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler öğretim programı kazanımlarında ne derecede yer aldığı araştırılmıştır. 4. sınıf sosyal bilgiler öğretim programında, 33 kazanımdan 10’u vatandaşlık eğitimini doğrudan ya da dolaylı olarak kapsamaktadır. 5. sınıf sosyal

bilgiler öğretim programında toplamda 33 kazanımın içerisinde 11'i doğrudan ya da dolaylı olarak vatandaşlık eğitimi ile ilgilidir. 6. sınıf sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde, toplamda 34 kazanım içerisinde 21 tanesi vatandaşlık eğitimi ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilidir. 7. Sınıf sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde, toplamda 31 kazanım içerisinde 12 tanesinin doğrudan ya da dolaylı olarak vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olduğu görülmüştür. Kısaca kazanımlar bütüncül bir bakış açısı ile ele alındığında, programda 4-7. sınıflar için toplamda 131 kazanımın yer aldığı ve bunlardan 54 tanesinin vatandaşlık eğitimiyle ilgili doğrudan veya dolaylı olduğu bu yüzden Türkiye'de vatandaşlık eğitimine önem verildiği sonucuna varılmıştır. Kaymakçı'nın (2012) yaptığı çalışmada belirttiği üzere programda vatandaşlık eğitimi ile ilgili bu kadar fazla kazanımın verilmiş olması sosyal bilgiler eğitiminde vatandaşlık eğitimine büyük önem verildiğinin bir göstergesi olduğunu söylemiştir. Bu sonuç araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Vatandaşlık eğitiminde amaçlar, öğrenme alanları ve kazanımların bilinmesi çok önemli olmakla birlikte vatandaşlık eğitiminin faaliyet ve uygulamalarla davranışsal süreçlerinin de desteklenmesi gerekmektedir. Öğrenme alanlarının vatandaşlık eğitimi ile ilgili olması, sosyal bilgiler dersinin etkin vatandaşlar yetiştirmedeki öneminin bir kanıtıdır. Ayrıca Doğanay (2011), Barr, Barth ve Shermis (1978), Barth ve Demirtaş (1997) yaptıkları çalışmalarda sosyal bilgiler öğretiminin temel amacının "vatandaşlık eğitimi" olduğunu söylemişlerdir. Bunun yanında Üstel (2005) yaptığı çalışması ile vatandaşlık eğitiminin en temel amacının yurttaşlık bağlarının güçlendirilebilmesi olarak ifade etmiştir. Hablemitoğlu ve Özmete (2012) ise, Türkiye'de vatandaşlık eğitimi hem bir ara disiplin olarak sosyal bilgiler dersinin kazanımları içerisinde hem de İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi adında bağımsız bir ders olarak yer alan vatandaşlık eğitimi; bilgi kazandırmanın yanı sıra olumlu tutumların da geliştirilmesi için ön planda tutulmalıdır derken, Karaman-Kepenekçi (2005) Türkiye'deki insan hakları eğitiminin etkililiği ile ilgili çalışmasında, iyi bir vatandaşlık eğitimi için eleştirel düşünme ve iş birliği becerilerinin geliştirilmesinin önemli olduğunu ifade etmektedirler. Araştırma kapsamında incelenen ve 2018 yılından sonra uygulanmaya başlanan Sosyal Bilgiler Öğretim Programının özel amaçları, öğrenme alanları ve kazanımlar bakımından incelenmesi sonucu programda vatandaşlık eğitiminin önemli bir yerinin olduğu görülmektedir.

Araştırma sonuçlarından yola çıkarak araştırmacılara ve uygulayıcılara şu önerilerde bulunulabilir;

- 1- Sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimi özel amaçlar, öğrenme alanları ve kazanımlar dışındaki farklı boyutlarıyla ele alınarak, kapsam bakımından geliştirilebilir.
- 2- Vatandaşlık eğitimi değerlendirme boyutuyla bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor açıdan ele alınabilir.
- 3- Sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimi ile ilgili kazanımların sayısı artırılabilir.

KAYNAKÇA

- Ata, B. (2009). Sosyal bilgiler öğretim programı. B. Ata, & C. Öztürk (Dü.) içinde, Sosyal Bilgiler Öğretimi. Ankara: (s. 34-47). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Aykaç, N. ve Başar, E. (2005). İlköğretim sosyal bilgiler dersi eğitim programının değerlendirilmesi. Eğitimde Yansımalar: VIII Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu, 14-16.
- Banks, A. J. (2001). Citizenship education and diversity: Implications for teacher education. *Journal of Teacher Education*, 52(5),
- Barr, R., Barth, J. L., & Shermis, S. (1978). *The nature of social studies*. Palm Springs: ETC. Barth, J. ve Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: YÖK/Dünya Bankası.
- Çayır, K. ve Gürkaynak, İ. (2008). The state of citizenship education in Turkey: Past and present. *Journal of Social Science Education*, 6(2), 50-58.
- Doğan, A. (2004). Sosyal bilgiler eğitiminin genel amaçları ne olmalıdır? Tebliğler: I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi. (15-17 Mayıs 2003 İzmir). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ersöz, T. (2011). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı. Ankara: Pasifik Yayınları.
- Gardner, W., Demirtaş, A., & Doğanay, A. (1997). Sosyal bilimler öğretimi (Cilt 2). Ankara: YÖK/Dünya Bankası.
- Glesne, C. (2013). Nitel araştırmaya giriş. P. Yalçınoğlu ve A. Ersoy (Çev. Ed.), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gömlüksiz, M. N. ve Bulut, Ğ. (2006). Yeni sosyal bilgiler dersi öğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 47 (47), 393-421.
- Gözütok, F. D. ve Alkin S. 2008 Human rights and citizenship education in elementary education curricula. *World Applied Sciences Journal*, 4(2), 225-232.
- Hablemitoğlu, Ş & Özmete, E. (2012). Etkili vatandaşlık eğitimi için bir öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54.
- Heater, D. (2007). Yurttaşlığın kısa tarihi. (M. Delikara Üst, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Karaman-Kepenekçi, Y. (2005). A study of effectiveness of human rights education in Turkey. *Journal of Peace Education*, 2(1), 39-55.
- Kaymakçı, S. (2012). Sosyal bilgiler öğretim programında ilişkilendirmeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 273-304.
- Kaymakçı, S., Sönmez, Ö. F. ve Merey, Z. (2009). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık bilgisi öğretiminde kullanılan bazı kavramları anlama düzeyini, *Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*, Uşak Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi, 28-30 Mayıs, 2009.
- Keleşoğlu, S. (2008). Demokrat yurttaşlık niteliklerinin kazandırılması açısından 7-8 sınıf vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersi programı (2000) ile 6-7. Sınıf sosyal bilgiler dersi programının (2005) karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.
- Keser, F., Akar, H. Ve Yıldırım, A. (2011). The role of extracurricular activities in active citizenship education, *Journal of Curriculum Studies*, 43(6), 809-837.
- Kiral, B. ve Kiral, E. (2009). *İlköğretim okullarında verilen insan hakları ve demokrasi eğitiminin yeterliği üzerine öğrenci velilerinin görüşleri*. International Congress on Intercultural Dialogue and Education Human Beings, Society, Intercultural Dialogue and Education at the Beginnings of the 21st Century, October 8-11, s, 24-36. 2009. Bursa.
- Kılınç, H. (2013). 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi kazanımlarının gerçekleşme düzeyine ilişkin öğretmen-öğrenci görüşleri ile derse yönelik öğrenci tutumları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- MEB. (2011). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6-7 sınıflar öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: MEB
- MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı 4, 5, 6, ve 7. Sınıflar. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>. (Erişim tarihi:12. 01.2019)
- Memişoğlu, H. (2014). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre vatandaşlık eğitimi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(5), 1565-1584.
- Merey, Z., Kaymakçı, S. ve Doğan, Y. (2009). 1998 ve 2006 eğitim fakülteleri lisans programlarının vatandaşlık ve insan hakları eğitimi açısından karşılaştırılması, *Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumunda yayınlanmış bildiri*, Uşak Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi, 28-30 Mayıs, 2009.
- Oğuz, S. (2013). Hukuk okuryazarlığı. E. Gençtürk ve K. Karatekin (Ed.), *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlıklar*; (160- 177), Ankara: Pegem Akademi
- Osler, A. (2011). Teacher interpretations of citizenship education: national identity, cosmopolitan ideals, and political realities. *J. Curriculum Studies*, 43(1) 1-24.
- Özmen, C. (2011). Sosyal bilgiler eğitiminde vatandaşlık aktarımı yaklaşımına ilişkin öğretmen görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 435-455.
- Öztürk, C. (2009). Sosyal bilgiler öğretimi. C. Öztürk, & C. Öztürk (Dü.) içinde, sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplin sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış (3. baskı, s. 1-28). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Patton, M. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. Bütün, M. ve Demir, S. B. (Çev. Ed.), Ankara: Pegem Yayıncılık.

- Safran, M. (2008). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. B. Tay, & A. Öcal içinde, Sosyal Bilgiler Öğretimi (s. 1-18). Ankara: Pegem Akademi.
- Sönmez, Ö. F., Merey, Z. ve Kaymakçı, S. (2009). *Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin değerlendirilmesi. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*, Uşak Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi, 28- 30 Mayıs, 2009.
- Sözer, E. (1998). Sosyal bilgiler programının amaçları, ilkeleri ve temel özellikleri. G. Can, Ş. Yaşar, E. Sözer, & G. Can (Dü.) içinde, Sosyal bilgiler öğretimi (No;1064 b., s. 17-42). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tarman, B., & Acun, İ. (2010). Sosyal bilgiler eğitimi ve yeni bir sosyal bilgiler hareketi. *Journal of Social Studies Education Research*, 1(1), 1-16.
- TTKB (2010). İlköğretim vatandaşlık ve demokrasi dersi öğretim programı. 25.04.2021 tarihinde <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> adresinden alınmıştır.
- Üstel, F. (2019). Makbul vatandaşın peşinde II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi (8. baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Yaşar, Ş. (2005). Sosyal bilgiler programı ve öğretimi. *Yeni İlköğretim Programlarını*
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.